

**Педагогічна освіта батьків другої половини ХХ століття: теорія, історія,
перспективи розвитку**

**Pedagogical education of parents of the second half of the twentieth
century: theory, history, development prospects**

У статті розкриваються питання виховної роботи соціальних інституцій із сім'єю, роль сім'ї у вихованні дитини.

Ключові слова: сім'я, особистість, батьки, вчителі, індивідуальні якості, сімейне виховання.

The article examines the issue of educational work of social institutions of family, the family in educating children.

Keywords: family, personality, parents, teachers, individual quality, family education.

Роль сім'ї у суспільстві незрівнянна за своєю силою ні з якими іншими соціальними інститутами, бо саме в сім'ї формується і розвивається особистість людини, відбувається оволодіння нею соціальними ролями, необхідними для безболісної адаптації дитини у суспільстві. Сім'я виступає як перший виховний інститут, зв'язок із яким людина відчуває протягом усього свого життя.

Саме у родині закладаються основи моральності людини, формуються норми поведінки, розкриваються внутрішній світ та індивідуальні якості особистості. Сім'я сприяє не тільки формуванню особистості, але й самоствердженню людини, стимулює її соціальну, творчу активність, розкриває індивідуальність, саме цьому сьогодні це питання є актуальним.

Статистика свідчить, що перехід до ринкової системи господарювання вельми болісно відбився на стані сім'ї як соціального інституту. Демографи фіксують катастрофічне падіння народжуваності, соціологи відзначають зростання числа асоціальних сімей і пророкують зниження життєвого рівня, руйнування моральних принципів сімейного виховання.

В умовах перебудови суспільства в цілому і системи освіти зокрема, виховна робота з сім'єю набуває нового змісту. Відомо, що визначальне значення у формуванні особистості дитини мають суспільне середовище, сім'я, школа, позашкільні та інші подібні установи, які спрямовують цей процес у русло конкретних педагогічних завдань.

Сім'я, як і школа, – це свого роду посередник між особистістю дитини, яка формується, і суспільством. Батькам необхідно проектувати ті якості, які знадобляться дитині для життя у майбутньому.

Метою нашої статті є виховання підростаючого покоління, що визначається соціально-педагогічної ситуацією, яка на сьогодні досить складна і суперечлива. Стурбовані цим вчителі та батьки працюють над тим, як у цих умовах прищепити дітям нові моральні й громадянські орієнтири.

Колишня політика виховання у сучасних умовах України не дає необхідних результатів, важко ще зупинити процес негативних явищ у молодіжному середовищі. Спостерігаються процеси відчуження, некоммунікабельності серед однолітків, втрата традицій, зростає безробіття, злочинність, наркоманія. Відбуваються серйозні зміни у дитячій та молодіжній культурах. Сьогодні глибокий вплив на соціально-економічну ситуацію у світі має загострення національних конфліктів і релігійних протиріч, у них втягнуті підлітки і молодь. На жаль, певні політичні партії та рухи перетворюють дитячий та молодіжний національний рух у національно-шовіністський.

Сучасні соціально-економічна та політична ситуація в Україні зумовлюють необхідність перегляду сутності соціального виховання школяра і диктують відповідно інше бачення ролі батьків у цьому процесі.

Головна мета виховання підростаючого покоління полягає у розвитку особистості, її здібностей, обдарувань, таланту. Загальною основою виховання повинна стати не якась конкретна ідеологія, а загальнолюдські цінності, такі як людське життя, повага до людей, батьків, які дали тобі життя. Безумовно, вітчизна, будинок, сім'я – це ті цінності, які формують гідність, честь, свободу, патріотизм і громадянськість особистості. Провідним принципом виховання дітей у сучасних умовах є гуманізація і демократизація, які визначають завдання сімейного виховання.

Виходячи з особливостей сімейного виховання, необхідно донести до батьків їхні завдання, показати можливості, шляхи їх вирішення через об'єднання зусиль учителів і батьків, через взаєморозуміння між сім'єю і школою. Відповідальність батьків за виконання своїх обов'язків в умовах демократизації, гласності, гуманізації значно підвищується. Не секрет, що не всі батьки це розуміють, далеко не всі можливості сімейного виховання достатньо реалізуються і приносять бажаний результат. Провідні вчені України І. Бех, В. Кравець, О. Савченко, Н. Сметанський, О. Сухомлинська у своїх дослідженнях із проблем сімейного виховання підкреслюють, що найважливішою умовою ефективності процесу навчання, виховання, розвитку школяра є тісна взаємодія, співробітництво, партнерство педагогів і батьків. Причому така робота повинна будуватися на взаємній довірі, обміні знаннями та досвідом спілкування із дітьми.

У вирішенні цих завдань велика роль відводиться педагогічному всеобучу батьків, який має глибоке історичне коріння. Питання педагогічної освіти батьків завжди були у центрі уваги наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів. Першу програму підготовки матері до виховання і навчання дітей обґрунтував відомий чеський педагог Я. Коменський у роботі "Материнська школа". Вчені М. Пирогов, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, П. Лесгафт, П. Каптерев у своїх роботах також підкреслювали, що

ефективність сімейного виховання залежить від педагогічної підготовленості батьків.

Досить серйозну увагу цим питанням у ХІХ столітті в Україні приділяли численні педагогічні журнали, педагогічні товариства, які займалися освітою населення.

Вивчення наукової спадщини прогресивних вітчизняних громадських діячів, письменників, учених, педагогів Є. Миропольського, І. Огієнка, І. Франка, Лесі Українки, С. Русової свідчать, що, визнаючи сім'ю як провідну систему виховання дитини, вони акцентували увагу на необхідності спеціальної психолого-педагогічної підготовки батьків для успішної реалізації виховних завдань.

Із середини ХХ століття в Україні протягом кількох десятиліть існувала спеціальна система підвищення педагогічної культури населення – педагогічний всеобуч. Його метою було ознайомлення всього дорослого населення з основами виховання. Педагогічний всеобуч мав науково-методичне забезпечення у вигляді програм, навчальної літератури, призначених для різних категорій населення.

У рамках всеобучу функціонували народні університети, що включають декілька факультетів, у тому числі і педагогічний (для керівників, педагогів шкіл, дошкільних установ, батьків). У систему народних університетів входили так звані батьківські університети, які створювалися органами народної освіти і організаціями товариства "Знання". Вони працювали при палацах і будинках культури, клубах, школах, дошкільних установах.

У програми батьківських університетів, розрахованих на один або два роки навчання, входив мінімум знань про зміст всебічного розвитку дитини, про методи сімейного виховання. Робота диференціювалася за віковими етапами розвитку дитини: виховання у сім'ї дітей дошкільного віку, молодшого шкільного віку, підлітків, старшокласників. Педагогічне просвітництво юнаків і дівчат велося у школах, середніх спеціальних

навчальних закладах. У жіночих та дитячих консультаціях здійснювалася підготовка молодят до батьківства.

Молоді батьки набували педагогічних знань та вмінь у клубах молодих сімей. У навчальних планах і програмах навчальних дисциплін педагогічних вузів і училищ передбачалася підготовка майбутніх педагогів до роботи із сім'єю. Підвищенню педагогічної культури населення служили лекторії, різні курси, семінари.

Така система педагогічного всеобучу склалася в Україні, завдяки серйозній роботі відомого українського педагога В. О. Сухомлинського.

Ним була створена, теоретично обґрунтована і практично реалізована теорія виховання батьків. Слід підкреслити, що Василь Сухомлинський розглядав виховання батьків як постійний процес саморозвитку дорослих, заснований на свідомому, необхідному для них постійному вдосконаленні своєї особистості з метою ефективною життєдіяльності, у тому числі і вихованні дітей в сім'ї. Ці глибокі теоретичні положення сьогодні широко реалізуються у нових системах підвищення педагогічної культури батьків [7].

Нині вчені України, науковим надбанням яких є питання сімейного виховання (В. Постовий, Т. Щербань, П. Кононенко) обґрунтовують необхідність посилення уваги до прогресивних національних традицій батьківської педагогіки, української сімейно-побутової культури в змісті формування педагогічної культури батьків у сучасних умовах.

Виходячи із загальних завдань виховання, і сімейного виховання зокрема, ми переконані, що навчання батьків слід спрямувати на вирішення таких завдань: довести до свідомості батьків педагогічні знання, поради та рекомендації, виробити позитивне ставлення до них; сформувати психологічну та практичну готовність до їх реалізації; виробити у батьків здатність до аналізу виховної діяльності і об'єктивної оцінки її результатів у сім'ї; застерегти батьків від технічних помилок домашнього виховання, дати основи психолого-педагогічних знань із основних питань особливостей і тенденцій розвитку дитини з урахуванням вікових та індивідуальних

особливостей; включити у зміст педагогічної культури знання батьків про правильну організацію життєдіяльності дітей у сім'ї, про специфіку різних видів їх діяльності і батьківської ролі у формуванні особистості.

Кожне заняття із батьками з питань психолого-педагогічної підготовки виконує кілька взаємозалежних функцій: освітню (озброєння батьків педагогічними знаннями), оцінну (здійснення об'єктивної оцінки реального досвіду родинного виховання), спонукальну (спонукання батьків до вдосконалення власного педагогічного досвіду), виховну (виховання у батьків якостей, відношення і вміння, необхідних для вдосконалення своєї виховної практики в сім'ях), аналітичну (розвиток здібностей батьків до аналізу власного педагогічного досвіду), діагностичну (виявлення змін у їх педагогічній культурі і позитивних зрушень у практиці сімейного виховання).

В організації батьківського всеобучу треба виходити з особливостей соціального статусу сім'ї, її типології, основних функцій.

При організації педагогічного навчання батьків необхідно враховувати структурні і функціональні характеристики родини. Учені в сфері сімейної та соціальної педагогіки (М. Галагузова, Т. Пушкова, В. Постовий) визначають, що поєднання індивідуальних характеристик членів родини з її структурними і функціональними параметрами дає комплексну характеристику, яку в цілому можна визначити як соціальний статус сім'ї.

На сьогодні у науковій літературі існують чимало типологій сім'ї. Ми, виходячи з необхідності виділення головних завдань навчання батьків, виділяємо сім'ї: благополучні сім'ї, сім'ї групи ризику, неблагополучні сім'ї, асоціальні сім'ї. Таким чином, необхідно за рівнем соціальної адаптації сім'ї визначати і вирішувати завдання педагогічного навчання батьків, спрямованого на запобігання виникають у сім'ї проблем і формування педагогічної культури батьків.

Практика вдосконалення сімейного виховання припускає формування у батьків загальнопедагогічних, психологічних та організаторських умінь, а

також умінь використовувати сучасні педагогічні технології у практичній діяльності.

Загальнопедагогічні вміння включають: вміння поставити цілі та визначити конкретні завдання, форми, методи і прийоми виховання на даному етапі вікового та індивідуального розвитку дитини з урахуванням інтересів і схильностей; спроектувати віддалений у часі результат сімейного виховання, здійснити вибір засобів, необхідних для його досягнень; розробити план своїх дій; узгодити свої дії зі школою, порадами та рекомендаціями вчителів, соціального педагога, шкільного психолога для досягнення успіху у вихованні.

Організаторські вміння включають: вміння організувати життєдіяльність сім'ї як дружного згуртованого колективу, здатного спільно вирішувати життєві проблеми дорослих і дітей, вміння організувати сімейне виховання, створювати необхідну сімейну атмосферу; вміння розподілити і погодити функції членів родини у вихованні дітей; вміння забезпечити активну позицію дитини в сім'ї та спиратися на власну активність і спроможність; вміння організувати побут і режим дитини в сім'ї, розумно поєднувати навчання, працю і відпочинок; вміння підтримувати і продовжувати традиції сім'ї.

Вміння педагогічної техніки включають: вміння висувати вимоги до дитини і добиватися їх здійснення шляхом переконання і попередження; вміння тактовно говорити з дитиною, навчитися слухати її, розуміти її проблеми і пошуки; вміння розумно ставитися до прорахунків, помилок, недоліків у поведінці дитини; вміння стимулювати позитивні прояви у вчинку дитини; вміння застосовувати заохочення і покарання у їх розумному поєднанні.

Прикладні вміння включають: вміння художньої творчості: співати, танцювати, грати на музичному інструменті, малювати, випилювати, шити, в'язати, фотографувати, знімати кіно; вміння технічної творчості: конструювати, моделювати, займатися радіотехнікою та ін; вміння

сільськогосподарського дослідництва: садівництво, квітникарство, бджільництво, тваринництво та ін; спортивні вміння (за видами спорту); військово-прикладні уміння (водіння автомобіля, мотоцикла, стрільба та ін.)

Забезпечення успіху педагогічного всеобучу вимагає великої творчої роботи всіх соціально-педагогічних виховних інститутів, хто причетний до виховання дітей, комплексного вирішення усіх проблем розвитку особистості. При проведенні занять необхідно враховувати характер освітнього закладу, тип сім'ї, місцеві умови, можливості колективу та інші фактори.

Сучасні сім'ї відчують необхідність у знаннях про цілі, засоби й методи виховання дітей, а нерідко – корекції і компенсації їх розвитку. Таким чином, у зміст психолого-педагогічної підготовки батьків включаються знання з багатьох людинознавчих наук, які сприяють підвищенню ефективності виховання дітей у сім'ї.

Виховна діяльність у сім'ї носить суто прикладний характер, тому важливо допомогти батькам придбати практичні вміння найрізноманітнішого характеру. Цьому сприяють різноманітні форми педагогічної освіти сучасних батьків: зустріч за круглим столом, педагогічні практикуми, батьківські конференції, диспути батьків, консультації для батьків (як групові, так і індивідуальні), тренінги, батьківські збори, лекції та інше.

Дослідження, проведені з питань організації підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності батьків класними керівниками показали, що 58% педагогів-вихователів віддають перевагу такій формі роботи, як батьківські збори за класичною схемою, яка в більшості своїй включає п'ять обов'язкових компонентів:

1. Аналіз навчальних досягнень учнів класу.
2. Ознайомлення батьків зі станом соціально-емоційного клімату в класі.
3. Психолого-педагогічна освіта.
4. Обговорення організаційних питань.
5. Особисті бесіди з батьками.

Особливою популярністю серед класних керівників користуються круглі столи, збори-практикуми, збори-диспути і творчі майстерні (22% респондентів). 11% опитаних у своїй роботі використовують таку форму як батьківські конференції. Дослідження показали, що вони проводяться як для батьків учнів одного класу, так і для декількох паралельних класів. Найчастіше на таких конференціях мова йде про певне теоретичне питання, а потім батьки діляться досвідом з виховання дітей у сім'ї.

Сьогодні батьки із задоволенням відвідують тренінги, які сприяють підвищенню їх рівня психолого-педагогічних знань. Цю ж форму використовують у своїй роботі 6% вчителів. Безумовно, підготовка батьків, населення України до виховної діяльності включає кілька взаємозалежних рівнів. Аналіз програм підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів (м.Херсон), планів роботи шкіл та класних керівників, спрямованих на підвищення педагогічної культури сім'ї, дає підставу говорити про два основні типи таких програм: програми виховання батьків, програми педагогічної освіти батьків.

Спочатку це була проста, формальна інформація, мінімум знань для батьків, необхідних для виховання. По новому до цієї проблеми у середині ХХ століття підійшов відомий український педагог В. Сухомлинський.

Вчителі-практики вважають, що найефективнішою є різнорівнева програма, яка передбачає навчання, починаючи зі школярів. У більшості випадків на першому етапі діти та школярі вивчають питання, які стосуються статевого виховання, потім йдуть: "Університет майбутніх батьків", "Університет молодого батька", "Університет батьків". В останньому здійснюється вже навчання бабусь і дідусів.

Такі програми показують, що у даний час зміст освіти батьків зазнало значних змін. Це безпосередньо пов'язано зі змінами, що відбуваються у самій сім'ї під впливом соціально-економічного, політичного, міжнародного життя України. Зміст освіти батьків включає широке коло знань, необхідних для нормального функціонування сім'ї (педагогічні, психологічні, економічні,

медичні, правові, соціологічні, знання основ етики, культури та ін.) Враховуючи також те, що сьогодні церква, релігійні конфесії мають серйозний вплив у суспільстві, зміст психолого-педагогічної підготовки батьків має включати знання основ діяльності церковних конфесій, громад у регіоні.

Аналіз показав, що в Україні йде процес вивчення зарубіжного досвіду реалізації сімейного виховання і відповідно вивчаються програми виховання батьків в європейських країнах. Такий підхід чітко простежується у навчальних програмах українських університетів та інститутів, які готують майбутніх вчителів. Так, в Херсонському державному університеті при вивченні курсів "Порівняльна педагогіка", "Педагогіка сімейного виховання", "Сучасні технології виховання" розглядаються такі моделі європейських програм навчання батьків, як: модель чуттєвої комунікації; модель, заснована на трансакціональному аналізі; адлеровська модель; модель групових консультацій; модель християнського виховання батьків та ін. [9, с.71- 72].

Інтерес у студентів викликають програми педагогічної освіти батьків, розроблені спільними зусиллями психологів, соціологів, педагогів, медиків, психотерапевтів, а також інших учених і фахівців США. Ці програми орієнтовані на різні за своєю структурою сім'ї та вирішують завдання диференційованої педагогічної допомоги сім'ям. Завдяки цим програмам, наприклад такій, як проект "Хед Старт", що у перекладі звучить як "випереджальний старт", батьки беруть найактивнішу участь у плануванні роботи дошкільних установ і реалізації їхніх планів. У рамках цього проекту проводиться постійне інформування і навчання батьків сучасним освітнім технологіям, а на практичних заняттях йде процес навчання дорослих формам, методам і прийомам реалізації цих технологій в умовах сім'ї, у домашній обстановці.

Батьки, а також дорослі члени сім'ї відповідно з цим проектом залучаються до участі у всіляких навчально-виховних, освітніх заходах: уроках за інтересами, відвідування музеїв і виставок, робота у бібліотеці,

спортивні змагання, підготовка інших форм культурологічного спрямування. Цікаво, що батьки виступають помічниками вихователів за своєю ініціативою, можуть також бути співробітниками певної соціальної організації або об'єднання.

В американських програмах також багато уваги приділяється питанням психології сім'ї, психологічним основам взаємодії в сім'ї. Батьків навчають вибудовувати роботу в сім'ї на принципі рівності дорослих і дітей, на принципах гуманізму і демократизації.

Все це в кінцевому результаті розглядається як формування культури поведінки і спілкування не тільки у власній родині, але і в соціумі в цілому. Характерною особливістю психолого-педагогічної підготовки батьків у США, розробки проектів і програм є те, що вони розробляються і впроваджуються як в цілому в країні, так і в окремих штатах. Такими є програми залучення чоловіків до виховання дітей. У більшості – це курси, головним завданням яких є підготовка чоловіків по догляду за дитиною. Одночасно проводиться серйозна робота по залученню чоловічого населення до отримання професії вчителя чи вихователя дошкільного закладу, і роботи у цих закладах.

Відомий учений Ю. Хямяляйнен у своїй роботі "Виховання батьків" виділяє основні концепції вирішення проблеми виховання батьків і визначає моделі навчання батьків: адлеровська модель, навчально-теоретична модель, модель чуттєвої комунікації, модель, заснована на трансактному аналізі, модель групових консультацій [9, с.71 - 72].

Крім цих теорій виховання батьків у світі існує ще кілька моделей, що мають певний вплив на більшість сімей. З батьками пов'язують великі соціальні очікування фахівці різних галузей науки. Лікарі, суспільствознавці, працівники соціальних служб і юристи – кожний, виходячи з власних професійних інтересів, висловлюють свої міркування з приводу виховання батьків.

Теорія і практика виховання батьків може будуватися на різних засадах. Не існує якоїсь однієї теорії виховання батьків, а є безліч теоретичних напрямів, різних точок зору, різних підходів, у тому числі і до практичного виховання батьків. В нашому столітті у вихованні батьків знайшли застосування відомі загальнопедагогічні теорії, наприклад педагогіка М. Монтесорі або прогресивні ідеї Девейя. Зі світоглядної, ідеологічної точки зору велике значення мають християнський і комуністичний напрями у вихованні батьків [9, с.101].

Аналіз наукової літератури з проблем психолого-педагогічної освіти батьків з метою підвищення їх педагогічної культури дає змогу стверджувати, що у кожній країні історично склалася своя система підвищення педагогічної культури населення, яку ми намагатимемося розкрити у наступних наших публікаціях.

Література:

1. Дереклеева Н.И. Новые родительские собрания: 10-11 классы. – М.: ВАКО, 2006. – С.156.
2. Дрейкурс Р. Счастья вашего ребенка. – Хрестоматия.– Самара, Издательский дом БАХРАХ-М, 2003. – С. 321-395
3. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебник для студ.– 2-е изд, испр и доп. – М.: Издательский центр Академия, 2000. – 232 с.
4. Курочкина И.Н. Этикет детей и взрослых: Учеб. пособие для студентов. – М.: Издательский центр Академия, 2001. – С.16-33.
5. Кэмпбелл Р. Как на самом деле любить детей. – Хрестоматия. – Самара, Издательский дом БАХРАХ-М, 2003. – С.227-307
6. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: Учеб. пособие для студентов/ Е.И. Артамонова, Е.В.Екжанова, Е.В. Зырянова и др.; Под. ред. Е.Г. Силаевой. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – С.166-184

7. Сухомлинский В.А. Мудрость родительской любви/ Сост. А.И. Сухомлинская. – М.: Мол.гвардия, 1988. – С.299-302
8. Хоментаскас Г. Семья глазами ребенка: Дети и психологические проблемы в семье. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 192 с.
9. Хямяляйнен Ю. “Воспитание” родителей.– Хрестоматия– Самара, Издательский дом БАХРАХ-М, 2003. – С.44-101
10. Шнейдер Л.Б. Основы семейной психологии: Учеб. пособие. – 2-е изд.– М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО “Модэк”, 2005. – С.465-557.